

Јелица Б. Горданић

Институти за међународну политику и привреду

jelica@diplomacy.bg.ac.rs

ORCID ID: 0000-0001-8364-7405

УТИЦАЈ НЕВЛАДИНИХ ОРГАНИЗАЦИЈА НА МЕЂУНАРОДНО ПРАВО ЗАШТИТЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ – ПОСЛЕДИЦЕ ПО МЕЂУНАРОДНОПРАВНИ СУБЈЕКТИВИТЕТ ДРЖАВЕ*

Сажетак: Последњих неколико деценија невладине организације (НВО) издвојиле су се у односу на друге недржавне активере у утицају на развој међународног права заштите животне средине. Њихово деловање путем лобирања, привлачења пажње јавности и медијских кампања допринело је размајрању и развоју одређених питања заштите животне средине. Велики број међународних и регионалних уговора из области животне средине предвиђа механизме учешћа и сарадње са НВО. Аутор размајра да ли расипући утицај НВО у области међународног права животне средине има последице по међународноправни субјективитет државе. Својим деловањем, НВО стичу одређене елементе међународноправног субјективитета и улазе у домен који традиционално припада држави. Ова појава отвара питања о институционалној трансформацији појма субјекта међународног права, као и сигурности међународног права на флексибилност у погледу међународноправног субјективитета. Аутор закључује да, упркос расипућем значају НВО у развоју међународног права заштите животне средине, концепт међународног права није сигурно трансформације. У превазилажењу овог проблема у погледу животне средине, државе би требале искористити најбоље из ове области НВО, те заједничким снагама настојавити развој ове стране права.

Кључне речи: невладине организације (НВО), међународно право, животна средина, држава, међународноправни субјективитет, недржавни активер.

* Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2023. године“, који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2023. године.

УВОД

Деловање невладиних организација (НВО) у међународном праву тема је која последњих неколико деценија привлачи пажњу теорије. Својим активностима у погледу климатских промена, прекограничног загађења ваздуха, губитка биодиверзитета, управљања отпадом и многим другим питањима, НВО су постале и један од важних актера у развоју међународног права заштите животне средине. Теоретичари их сматрају за „борце који подижу свест у погледу питања животне средине и нуде решења у случајевима када су држава и корпоративни актери спори.“¹ Њихово деловање уноси „морални елемент у област животне средине, даје глас маргинализованим популацијама и самој природи, подсећајући државу на одговорност.“² Улогу НВО у области животне средине карактерише „обликовање информација и идеја, посредовање у настанку знања, норми и иницијатива, остваривање утицаја и учешће у политици имплементације.“³

Велики број питања из области животне средине је транснационалног карактера, што значи да за њихово решење није довољна једнострана акција државе, него међународна сарадња. Врло често државе стављају своје, пре свега економске интересе, на прво место када је реч о питањима животне средине. Еколошки принципи установљени међународним уговорима „поставили су приоритете у коришћењу ресурса који имају потенцијал да дубоко угрозе традиционалну аутономију националне државе.“⁴ НВО су оствариле значајну улогу у „померању граница међународног права путем лобирања на националном, регионалном и међународном нивоу, учешћу у преговорима, подношењу писаних поднесака у случајевима у којима је то могуће и изради алтернативних нацрта међународних уговора на глобалним форумима.“⁵

Рад испитује различите механизме деловања НВО у области животне средине, њихов допринос развоју међународног права заштите животне средине и последице које њихово деловање има на државу као субјекта међународног права. Да ли деловање НВО у области међународног права заштите животне средине умањује утицај државе? Да ли активности НВО стварају притиске на државе да прихвате одређене уговоре које можда не би

¹ Kate O'Neill, "Architects, agitators, and entrepreneurs: international and nongovernmental organizations in global environmental politics", *The Global Environment: Institutions, Law, and Policy* (eds. Regina S. Axelrod, S. Van Deever), Washington DC 2014, 37.

² *Ibidem*.

³ Naghmeh Nasiritousi, "NGOs and the environment", *Routledge Handbook of NGOs and International Relations* (ed Thomas Davies), London 2019, 330.

⁴ Dan Tarlock, "The Role of Non-Governmental Organizations in the Development of International Environmental Law", *Chicago-Kent Law Review*, 1/1992, 62.

⁵ Prue Taylor, *An Ecological Approach to International Law: Responding to the Challenges of climate change*, London 1998, 325.

закључиле без тих притисака? Да ли су државе још увек једини и неприкосновени субјекти међународног права или је можда дошло време за трансформацију и унапређење појма међународноправног субјективитета? Ово су нека од питања која захтевају одговор.

1. ПОЈАМ И КАРАКТЕРИСТИКЕ НВО

Иако појам НВО није непознаница у савременом међународном праву, општеприхваћена дефиниција појма НВО не постоји. С друге стране, постоје неке основне карактеристике заједничке ентитетима који се сматрају невладиним организацијама. НВО мора бити независна од контроле било које владе. Поред тога, НВО мора бити непрофитног карактера, не може бити криминална група и не сме бити конституисана као политичка странка.⁶ У зависности од подручја на коме делују, НВО могу бити националне и међународне. Међународне НВО представљају непрофитна добровољна удружења са члановима или учесницима из више држава, а која делују на међународном или глобалном нивоу са циљем остваривања заједничких интереса. Појам међународне НВО први пут је употребљен у Резолуцији 288В (Х) Економског и социјалног савета УН из 1950. године. Овом Резолуцијом се детаљније разрађује члан 71 Повеље УН који наводи да Економски и социјални савет може да закључи потребне споразуме ради консултовања са заинтересованим невладиним организацијама заинтересованим за питања која улазе у оквир његове надлежности. Ово својство разликује НВО од других недржавних актера као што су појединци и мултинационалне компаније. Захваљујући консултантском статусу, НВО активно или у својству посматрача могу учествовати на састанцима Економског и социјалног савета и њихов меморандум може циркулисати као документ УН.

НВО са консултантским статусом саветују државе, промовишу циљеве УН код влада и грађана држава чланица, прикупљају информације о стању на терену у погледу питања важних за УН. Консултантски статус је омогућио НВО да узму учешће у великом опсегу делатности УН. Тако нпр. НВО које се баве питањима питања одређене гране права учествују у раду на нацртима уговора и обликују језик уговора. Њихова улога је важна у реализацији активности УН у погледу хуманитарних, развојних и активности у погледу животне средине. Учествују у процесима постконфликтне реконструкције и врше надзор над спровођењем међународних уговора. Сарадња на релацији УН – НВО показала се као ефикасна. Одређене радне групе УН

⁶ Peter Willets, "What is a Non-Governmental Organization?", Output from the Research Project on Civil Society Networks in Global Governance, City University London, 2003. Доступно на <http://www.staff.city.ac.uk/p.willets/CS-NTWKS/NGO-ART.HTM> 22.02. 2023.

сматрају да консултантски статус НВО треба бити успостављен и у оквиру Генералне скупштине, а да постојећи облици неформалне сарадње НВО и Савета безбедности требају бити формализовани.⁷ Имајући у виду да не постоје правила међународног права која регулишу положај НВО, члан 71 Повеље по мишљењу теоретичара служи „*de facto* као повеља за активности НВО.“⁸ Кредибилитет који имају у оквиру УН и недостатак међународноправних правила омогућио им је учешће у процесу стварања, развоја и примене правила међународног права.

Путем јавног заговарања, лобирања и добро осмишљених медијских кампања НВО скрећу пажњу јавности, те на тај начин стварају притисак за решавање одређених питања од међународне важности.

Ставови НВО често су другачији у односу на ставове држава у погледу одређених питања, па њихово деловање државама нуди и алтернативне, другачије ставове. На тај начин се врши притисак и утицај на државу у погледу настанка и развоја правила међународног права. НВО „нуде ширу перспективу и сагледавање потенцијалних проблема из више углова, па на тај начин врше корекцију ставова државе и обезбеђују више неутралности.“⁹ Према ставовима теоретичара, када је реч о праву животне средине, њихово учешће је еволуирало од доприноса у развоју еколошких стандарда, до утицаја на формулисање и примену еколошких политика у оквиру међународних организација и националних држава. На овај начин, НВО утичу на изборе који су традиционално резервисани за појединачне суверене државе према правилима међународног права.¹⁰

2. ДЕЛОВАЊЕ НВО И МЕЂУНАРОДНО ПРАВО ЗАШТИТЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Једна од карактеристика савременог међународног права је постојање ширег круга актера који не подразумева само државе, него и међународне организације, регионалне организације, НВО, мултинационалне компаније, појединце итд. Државе и поједине међународне организације имају својство субјекта међународног права. Други актери, укључујући и НВО, немају међу-

⁷ Детаљније видети код: Јелица Горданић, „Положај невладиних организација у међународном праву“, Недржавни актери у међународном праву (ур. Михајло Вучић), Београд 2020, 203-205.

⁸ Steve Charnovitz, „Nongovernmental Organizations and international Law“, *The American Journal of International Law*, 2/2006, 357.

⁹ Јелица Горданић, „Положај невладиних организација у међународном праву“, *Недржавни актери у међународном праву* (ур. Михајло Вучић), Београд 2020, 206.

¹⁰ Dan Tarlock, „The Role of Non-Governmental Organizations in the Development of International Environmental Law“, *Chicago-Kent Law Review*, 1/1992, 65.

народноправни субјективитет, али могу деловати са одређеним степеном утицаја на међународном плану. Број НВО укључених у систем управљања у области животне средине бележи високу стопу раста. На Стокхолмској конференцији 1972. године, првој међународној конференцији из области права животне средине организованој под окриљем УН, учествовало је 113 држава, а било је акредитовано 225 НВО. Двадесет година касније, на самиту у Рију, учествовало је 650 НВО. На Форуму НВО који је одржан паралелно са самитом у Рију, учешће је узело око 17 хиљада представника невладиног сектора.¹¹

Временом, НВО постају присутне у свим фазама развоја права заштите животне средине – од подизања свести о питањима животне средине, њиховог укључења у међународну агенду, утицања на исходе, покретања поступака против држава пред националним и међународним судовима, до спровођења одлука и праћења државних обавеза.¹²

Извештај Светске комисије за животну средину и развој из 1987. године „Наша заједничка будућност” наводи да „рад невладиних организација и мрежа постаје све важнији у погледу побољшања заштите животне средине на локалном, националном и међународном плану.”¹³ Извештај позива државе да „да признају и прошире право невладиних организација на сазнање и приступ информацијама о животној средини и природним ресурсима; њихово право да буду консултоване и да учествују у доношењу одлука о активностима вероватно ће имати значајан утицај на животну средину; и њихово право на приступ правним лековима и обештећења када њихово здравље или околина могу бити озбиљно угрожени.”¹⁴

Теоретичари сматрају да је самит у Рију „означио прекретницу у односу између невладиних организација и држава.”¹⁵ Припремни комитети за самит у Рију праћени су од стране хиљаде НВО које су допринеле развоју Агенде 21, Рио декларације и конвенција о климатским променама и биодиверзитету које су биле отворене за потписивање. Самит у Рију био је прилика НВО за лобирање, коју су оне искористиле. Као резултат, Поглавље 27 Агенде 21 је посвећено НВО као партнерима за одрживи развој. Ово поглавље препознаје НВО „као партнере у реализацији Агенде 21”¹⁶ наводећи да

¹¹ Brita Bohman, *Legal Design for Social-Ecological Resilience*, Cambridge 2021, 128.

¹² N. Nasiritousi, 330.

¹³ United Nations General Assembly, Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. A/42/427, Генерална скупштина Уједињених нација, Извештај Светске комисије за животну средину и развој из 1987. године “Наша заједничка будућност”, тачка 55.

¹⁴ *Ibidem*, тачка 72.

¹⁵ Farhana Yamin, “NGOs and International Environmental Law: A Critical Evaluation of their Roles and Responsibilities”, *Review of European, Comparative & International Environmental Law* 2/2002, 154.

„њихов кредибилитет лежи у одговорној и конструктивној улози коју имају у друштву“ и да је „независност главни атрибут невладиних организација и предуслов је стварног учешћа.“¹⁶ Невладине организације карактерише разнолико искуство, стручност и капацитет у областима које ће бити од посебног значаја за имплементацију и преглед еколошки прихватљивог и друштвено одговорног одрживог развоја. Заједница невладиних организација нуди глобалну мрежу коју треба искористити и ојачати као подршку напорима да се постигну одрживи циљеви Агенде 21.¹⁷

Приближавање проблематике животне средине јавности и скретање пажње може се сматрати првим кораком деловања НВО у овој области. Област заштите животне средине има научну позадину, па НВО имају значајну улогу када је реч о премошћавању јаза у комуникацији између научника и других актера, укључујући медије, ширу јавност и државне органе. Врло често, резултати научних истраживања нису доступни или разумљиви широј јавности. НВО имају циљ да једноставним и разумљивим језиком представе важност проблематике животне средине и да га приближе свим релевантним актерима и широј заједници. НВО се труде да укажу на пропусте у медијским извештавањима у погледу неких питања животне средине и уочавају последице по животну средину које су настале као последица неактивности или закаснеле активности држава. Њихове методе подразумевају директно лобирање државних актера, али и праксе попут добро осмишљених кампања, дистрибуције образовног материјала и порука на друштвеним мрежама којима се најширој јавност представљају информације о најважнијим проблемима из области животне средине. У последњих десетак година, једно од најефикаснијих средстава помоћу којег НВО проблематику животне средине приближавају широј јавности јесу управо друштвене мреже.¹⁸

Скретање пажње на одређена питања животне средине од стране невладиног сектора није ограничено само на ширу јавност. На конференцији у Стокхолму, НВО су биле уврштене као експерти још у припремној фази конференције. Захваљујући овој чињеници, имале су могућност утицаја на документе о којима ће се расправљати на конференцији. Око 47 држава укључило је НВО у своје званичне делегације, чиме су НВО добиле увид у међудржавне преговоре. Конференција је укључивала и паралелни отворени форум, Форум за животну средину, где су НВО могле слободно да изразе своје ставове и мишљења по питањима животне средине. Ове расправе су

¹⁶ United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992 Agenda 21, члан 27 став 1. Доступно на: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> 18. 02. 2023.

¹⁷ *Ibidem*, члан 27 став 3.

¹⁸ Hong Tien Vu, Matthew Blomberg et al., „Social Media and Environmental Activism: Framing Climate Change on Facebook by Global NGOs“, *Science Communication* 1/2021, 93.

се показале као изузетно корисне и скренуле су пажњу на нека важна питања. Тако је, захваљујући дискусијама НВО на Форуму за животну средину, питање китолова постало део званичне агенде Стокхолмске конференције.¹⁹

НВО су дале допринос скретању пажње јавности у погледу међународног регулисања питања контроле прекограничног кретања опасног отпада. Током осамдесетих година 20. века високоразвијене државе су поштриле прописе у погледу заштите животне средине. Свој опасан отпад су почеле одлагати у земљама у развоју, што је за последицу имало значајне проблеме по животну средину у тим државама. Једна од најпознатијих НВО, Greenpeace, пратила је процес одлагања отпада из развијеног Севера у неразвијени Југ. Њихова истраживања су скренула пажњу на овај проблем, што је дало допринос започињању преговора о овом питању и резултирало усвајањем Базелске конвенције 1989. године.²⁰

НВО као што је INEP (The International POPs Elimination Network) истраживале су ефекте које употреба живе од стране човека има на животну средину и у којој мери угрожава здравље људи. Као продукт људске активности, количина живе у атмосфери је 500% виша од природног нивоа, док је количина овог елемента у океанима 200% изнад природног нивоа. Као резултат кампања и притиска невладиног сектора, државе су се сложиле да започну преговоре о глобалном, правно обавезујућем споразуму о живи. У Женеви је одржана пета и последња седница Међувладиног преговарачког комитета за припрему уговора и постигнута је сагласност о тексту новог уговора у јануару 2013. године. Међународна конвенција о живи (Минамата конвенција) ступила је на снагу у августу 2017. године.²¹

У литератури се НВО често карактеришу као један од актера заслужних за уврштавање проблематике климатских промена у приоритет међународних проблема. Климатске промене нису нова појава, али су заговарањем НВО и јаснијим представљањем овог проблема, дошле у фокус националних и међународних институција. На овом месту треба поменути деловање међународних НВО као што су Woods Hole Research Center, Greenpeace, the Environment Defense Fond, the Sierra Club, Ozone Action итд. Први велики корак ка међународном регулисању климатских промена било је успостављање Међувладиног панела за климатске промене 1988. године, од стране Светске метеоролошке организације и Програма УН за животну средину, како би се креатори политика упознали са најважнијим питањима из области климатских промена. У оквиру Међувладиног панела за климатске промене НВО имају својство посматрача. Како би добиле ово својство, националне или

¹⁹ N. Nasiritousi, 330.

²⁰ Jennifer Clap, *Toxic Exports: The Transfer of Hazardous Wastes from Rich to Poor Countries*, New York 2010, 43.

²¹ Edith Brown Weiss, "Establishing Norms in a Kaleidoscopic World", The Hague 2020, 130.

међународне НВО морају испунити два услова- да буду непрофитног карактера и да су квалификоване за питања којима се бави Међувладин панел за климатске промене. Тренутно, око 115 НВО има посматрачки статус.²²

Једна од најважнијих предности НВО које се баве животном средином је поседовање знања и информација. Ово знање може бити и од велике користи за државу, посебно у раним фазама преговора. Државе могу желети тајновитост, посебно у процесу када желе да дефинишу свој став према одређеном проблему из области животне средине. У овим фазама, могућа сарадња и утицај НВО се сматра непожељним и некорисним.²³ С друге стране, НВО могу бити позване као део званичне владине делегације, па чак и преговарати у име владе. На овај начин НВО могу стећи приступ информацијама које нису отворене за ширу јавност. Наравно, ова могућност постоји уколико се став НВО подудара са ставом владе у погледу неког питања. Поред многобројних бенефиција које доноси, учешће невладиног сектора као дела званичне делегације државе може уједно бити и мач са две оштрице. Државе имају тенденцију да спроводе строге смернице о томе шта НВО као део званичне делегације могу, а шта не могу изнети. Потреба да се у потпуности заступа позиција владе у свим тачкама, чак и у оним са којима се НВО не слаже, може резултирати „припитомљавањем“ НВО, а за последицу може имати губитак кредибилитета код шире јавности. Својство члана делегације за последицу може имати и губитак великог дела независности НВО. Степен утицаја који НВО може имати као део делегације државе зависи од њеног степена знања, поверења и раније сарадње са државним органима.²⁴

Сарадња са НВО може бити користан инструмент за земље у развоју, којима често недостају не само ресурси, него и стручни кадар који би омогућио адекватно креирање политике. Државе Југа су у великој мери биле противници сарадње са невладиним сектором. Међутим, успехом Рио самита, неке од држава које су пружале највише отпора су имале највише користи од сарадње са НВО. Дobar пример за ово је била сарадња између НВО FIELD и Алијанске малих острвских држава у контексту климатских преговора. FIELD је био кључни акер који је Алијанси пружио правне савете, експертизу и решења, што је ојачало позицију Алијансе у погледу климатских преговора.²⁵

²² Chiara Giorgetti, “The Role of Nongovernmental Organizations in the Climate Change Negotiations”, *Colorado Journal of International Environmental Law and Policy* 1/1998, 127.

²³ Kal Raustiala, “States, NGOs, and International Environmental Institutions”, *International Studies Quarterly* 41, 1997, 732.

²⁴ Katharina Rietig, „The Power of Strategy: Environmental NGO Influence in International Climate Negotiations“, *Global Governance*, 22 2016, 275.

²⁵ Farhana Yamin, Joanna Depledge, “*The International Climate Change Regime – A Guide to Rules, Institutions and Procedures*”, Cambridge 2004, 37.

Невладине организације могу имати значајан утицај и на део који се односи на ратификацију неког споразума. Један од примера може бити Конвенција о регулисању активности минералних сировина на Антарктику (CRAMRA) као део Антарктичке повеље и сродних договора. Преговори за закључење конвенције су трајали више од шест година. Неадекватно остварење домаћих интереса изазвало је велики револт домаћих и међународних НВО првенствено у Аустралији, а касније и у другим потписницама Конвенције. Као резултат добро осмишљених кампања невладиног сектора, ниједна држава није ратификовала поменути Конвенцију.²⁶ Треба напоменути да је утицај НВО већи у зависности од степена демократизације неке државе. Утицај НВО је знатно ефикаснији у државама са демократском традицијом, у односу на аутократске режиме.

Улога НВО је током последњих неколико година изузетно значајна када је реч о покретању судских поступака против држава, нарочито у домену климатских промена. Једно од најзначајних достигнућа НВО у овој области је случај окончан 2019. године, Холандија против фондације Ургенда, прва успешна климатска парница у Европи. Овај случај је заснован на чињеници да Холандија није испунила своје обавезе предвиђене међународним уговорима, те није предузела одговарајуће мере смањења емисије штетних гасова, што је директно угрожава, имајући у виду да се већи део њене територије налази испод нивоа мора. НВО Ургенда је свој тужбени захтев засновала на повреди члана 2 (право на живот) и члана 8 (право на поштовање приватног и породичног живота, дома и преписке) Европске конвенције о људским правима. Тужбени захтев поткрепљен је бројним научним истраживањима која показују да је политика смањења штетних гасова знатно јефтинија ако се предузме на време. НВО Ургенда је покренула тужбу у циљу заштите интереса не само садашње генерације холандских грађана већ и будуће генерације Холанђана, а наглашено је да се овом тужбом заступају и интереси свих људи на планети.²⁷ Држава Холандија је изгубила случај пред окружним, апелационим и врховним судом. Случај Ургенда се карактерише као револуционаран из више разлога. Ово је први пут да је на националном нивоу установљена одговорност државе за пропусте у својим климатским политикама.²⁸ Случај Ургенда је први успоставио и узрочну везу између ефеката климатских промена и повреде људских права. Такође, ова случај је допринео

²⁶ Kal Raustiala, "States, NGOs, and International Environmental Institutions", *International Studies Quarterly* 41, 1997, 731.

²⁷ Детаљније о случају Холандија против фондације Ургенда видети код: Maiko Meguro, „State of the Netherlands v. Urgenda Foundation“, *American Journal of International Law*, 4/2020, 729-730.

²⁸ Љубомир Тинтор, „Значај случаја Ургенда за развој климатских парница на подручју Европе“, *Сйрани йравни живои*, 2/2021, 255.

успостављању Светске мреже за климатске парнице, експертске мреже која помаже активистима широм света у покретању климатских парница.²⁹

Случај Ургенда је покренуо низ климатских парница међу којима треба истаћи Дуарте Агоштињо против Португалије и још 32 државе Савета Европе, као и Union of Swiss Senior Women for Climate против Швајцарске који се воде пред Европским судом за људска права. Случај Ургенда потврђује растући значај НВО и њихов утицај на развојне тенденције међународног права и кориговање неадекватне праксе државе. Улога НВО се у домену климатске политике показује као веома утицајна и значајна, те се скретањем пажње јавности и судским поступцима, може остварити утицај на квалитетније испуњавање обавеза државе, као и заштита будућих генерација од негативних ефеката климатских промена.

3. НВО И МЕЂУНАРОДНИ УГОВОРИ О ЗАШТИТИ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

НВО нису само „спољни“ учесници у развоју права животне средине. Велики број међународних уговора из области животне средине садржи одредбе које се односе на учешће и различите облике сарадње са НВО.

Оквирна конвенција УН о промени климе постала је „кључно место сусрета мултилатералне и транснационалне (укључујући и невладине организације) арене у циљу формулисања међународног одговора по питању климатских промена.“³⁰ Оквирна конвенција спомиње невладине организације у три одредбе. Чланом 4 наводи се да све стране узимајући у обзир њихове заједничке, али различите одговорности и њихове специфичне националне и регионалне развојне приоритете, циљеве и околности треба да „пружају подршку и сарађују у области образовања, обуке кадрова и упознавања становништва о проблемима промене климе и подстичу најшире учешће у том процесу, укључујући и невладине организације.“³¹ Чланом 7, који регулише питање конференција страна наводи се да “Конференција Страна, као највиши орган ове Конвенције, редовно разматра спровођење Конвенције и свих других односних правних инструмената које може усвојити конференција страна и, у границама свог мандата, доноси одлуке неопходне за побољшање ефикасности спровођења Конвенције.”³² Имајући ово у виду, конференција

²⁹ *Ibid*, 261.

³⁰ N. Nasiritousi, 334.

³¹ Оквирна конвенција Уједињених нација о промени климе (United Nations Framework Convention on Climate Change- UNFCCC), усвојена 9. маја 1992, ступила на снагу 21. марта 1994. U.N.T.S. Република Србија је чланица ове конвенције (Службени лист СРЈ – Међународни уговори бр. 2/97). члан 4 став 1(i).

³² *Ibid* члан 7 став 2.

страна „тражи и користи, кад је потребно, услуге и сарадњу од стране надлежних међународних организација и међународних органа и невладиних тела и користи информације које јој достављају.”³³ Присуство заседањима конференције страна у својству посматрача имају УН, њене специјализоване агенције и Међународна агенција за атомску енергију, као и било која држава чланица тих организација или њихови посматрачи, који нису стране конвенције. Било које тело или агенција, национална или међународна, владина или невладина, која је квалификована у питањима обухваћеним Конвенцијом и која је обавестила секретаријат о својој жељи да буде представљена на седници Конференције Страна као посматрач, може бити прихваћена осим ако се томе противи најмање једна трећина присутних Страна.³⁴

Конвенција УН о борби против дезертификације у земљама са тешком сушом и/или дезертификацијом, посебно у Африци, може се сматрати апсолутним рекордером по броју спомињања невладиних организација и удружења. НВО се кроз Конвенцију помињу укупно 34 пута- од премабуле, преко принципа, обавеза угрожених земаља, основних приступа, националних акционих програма, подршке у изради и спровођењу акционих планова, координације у изради акционих програма, техничке и научне сарадња, трансфера технологија, извора финансирања, финансијских механизма итд.³⁵ Члан 19 (3) Конвенције који се односи на подизање капацитета, образовање и јачање јавне свести наводи да ће стране „сарађивати једна са другом и преко надлежних међувладиних организација, као и са невладиним организацијама, у предузимању и подршци јавној свести и образовним програмима у погођеним и, где је релевантно, непогођеним земљама потписницама како би се разумели узроци и ефекати дезертификације и суше и важности испуњавања циља ове Конвенције.”³⁶

Један од међународних уговора који садржи одредбе посвећене НВО је и Стокхолмска конвенција о дуготрајним органским загађујућим супстанцама. Одредбама ове Конвенције се препознаје важан допринос који приватни сектор и невладине организације могу учинити за постизање смањења и/или елиминације емисија и испуштања постојаних органских загађивача.³⁷

³³ *Ibid*, члан 7 став 2L.

³⁴ *Ibid*, члан 4 став 1(i).

³⁵ Драгољуб Тодић, „Недржавни актери и управљање заштитом животне средине“, *Недржавни актери у међународном праву* (ур. Михајло Вучић), Београд 2020, 135.

³⁶ Конвенција УН о борби против дезертификације у земљама са тешком сушом и/или дезертификацијом, посебно у Африци (United Nations Convention to combat desertification in those countries experiencing serious drought and/or desertification, Particularly in Africa), усвојена 14 октобра 1994. године, ступила на снагу 26. децембра 1996. Република Србија је чланица ове конвенције („Службени гласник Републике Србије“, бр.102/07), члан 19 став 3.

³⁷ Стокхолмска конвенција о дуготрајним органским загађујућим супстанцама (Stockholm Convention on persistent organic pollutants), усвојена 22. маја 2001. године, ступила на снагу

У циљу остварења циљева Конвенције, стране ће успоставити одговарајуће механизме сарадње са компетентним међународним организацијама и међувладиним и невладиним телима.³⁸ Било које тело или агенција, било да је национално или међународно, владино или невладино, квалификовано за питања обухваћена Конвенцијом и која је обавестило Секретаријат о својој жељи да буде представљено на састанку Конференције страна као посматрач може бити прихваћено осим ако се противи најмање једна трећина присутних Страна.³⁹

Велики значај за НВО има Конвенција Економске комисије Уједињених нација за Европу о доступности информација, учешћу јавности у доношењу одлука и праву на правну заштиту у питањима која се тичу животне средине, познатија као Архуска конвенција. Одредбама Архуске конвенције регулишу се права појединца и НВО у погледу животне средине у три области- доступности информација о животној средини, учешћу јавности у доношењу одлука од значаја за животну средину и праву на правну заштиту. Архуска конвенција у први план, као главног корисника прописаних правила, поставља појединца и НВО. Место и улога које НВО имају према одредбама ове конвенције представља на неки начин препознавање потенцијала које оне имају. Од велике важности за НВО су одредбе које се односе на приступ правосуђу. Архуска конвенција предвиђа да ће свака страна, у оквиру свог националног законодавства „обезбедити да свако лице које сматра да је његов захтев за доставу информација из члана 4 игнорисан, неосновано одбијен, било поједини његови делови или у целини, или да је на било који начин третиран супротно одредбама истог члана, има приступ поступку преиспитивања пред судом или неким другим законом установљеним независним и непристрасним телом.“⁴⁰ Према мишљењу теоретичара, одредба члана 9 став 2 на веома „прецизан и великодушан начин“ регулише улогу НВО.⁴¹ Одредбом наведеног члана, НВО се сматрају припадницима заинтересоване јавности

17. маја 2004. 2256 U.N.T.S. 119. Република Србија је чланица ове конвенције („Службени гласник Републике Србије“, бр. 42/09), преамбула.

³⁸ Ibidem, члан 19, став 5.

³⁹ Ibidem, члан 19 став 8.

⁴⁰ Конвенција Економске комисије Уједињених нација за Европу (УНЕЦЕ) о доступности информација, учешћу јавности у доношењу одлука и праву на правну заштиту у питањима која се тичу животне средине (The United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters) усвојена 25. јуна 1998. године у Архусу, Данска. Ступила на снагу 30 октобра 2001. године. Србија је ратификовала Архуску конвенцију 12. маја 2009. године („Сл. Гласник РС – Међународни уговори“, бр. 38/09), члан 9 став 1.

⁴¹ Audrey Danthine et al., “Justifying a presumed standing for environmental NGOs: A legal assessment of Article 9(3) of the Aarhus Convention”, *Review of European, Comparative & International Environmental Law*, 3/2022, 411.

и имају право на поступак преиспитивања пред судом и/или другим независним и непристрасним телом установљеним законом, у циљу побијања материјалне и процесне законитости било које одлуке, чињења или пропуштања чињења, према одредбама члана 6.⁴² Архуској конвенцији се замера релативно широк спектар разлога због којих надлежни државни органи могу одбити тражену еколошку информацију.⁴³ Према мишљењу теоретичара Архуска конвенција има „изузетан значај како са становишта развоја новог теоријског правца у области међународног јавног права тако и са аспекта процеса демократизације друштва и изградње грађанских институција.“⁴⁴ На овај начин се повећава транспарентност рада државних органа и њихова одговорност када је реч о питањима животне средине. Доступност информација представља „предуслов примене демократских принципа и ефикасности у области заштите животне средине и управљања.“⁴⁵

Значај НВО препознат је и у Париском споразуму о климатским променама.⁴⁶ Преамбулом Париског споразума увиђа се значај ангажовања свих нивоа власти и различитих актера, у складу са релевантним националним законодавством Страна, у борби против климатских промена. Париски споразум, слично Архуској конвенцији, има за циљ подизање образовања о значају климатских промена. Одредбом члана 12 се предвиђа да ће Стране сарађивати на примени мера, где је то могуће, како би побољшале образовање о климатским променама, обуке, јавну свест, учешће јавности и приступ јавности информацијама, препознајући значај ових корака у погледу побољшања акција дефинисаних Споразумом.⁴⁷ Слично одредбама других међународних уговора, и Париски споразум предвиђа могућност учешћа НВО, које су квалификоване за питања предвиђена Споразумом, као посматрача на заседањима Конференције страна.⁴⁸

Ови уговори нису једини који регулишу сарадњу са невладиним организацијама у области заштите животне средине. Сличне одредбе постоје и

⁴² Архуска конвенција, члан 9 став 2.

⁴³ Детаљније видети члан 3 Архуске конвенције.

⁴⁴ Маријана Алавук, „Остваривање људских права у оквиру примене Архуске конвенције у Републици Србији“, *Архуска конвенција у њраву и њракси Републике Србије* (ур. Славко Богдановић), Нови Сад 2012, 40.

⁴⁵ Иван Јарић, „Доступност информација о животној средини- с посебним освртом на активну доступност и развој информационалних система“, *Архуска конвенција у њраву и њракси Републике Србије* (ур. Славко Богдановић), Нови Сад 2012, 45-65, 45.

⁴⁶ Париски споразум о климатским променама (Paris Agreement to the United Nations Framework Convention on Climate Change), усвојен 12. децембра 2015. године, ступио на снагу 4. новембра 2016. године. Србија је ратификовала Париски споразум 29. маја 2017. године (Службени гласник РС, бр. 4/2017).

⁴⁷ *Ibidem*, члан 12.

⁴⁸ *Ibidem*, члан 16.

у Конвенцији о биолошкој разноврсности, Базелској конвенцији о контроли прекограничног кретања опасних отпада и њиховом одлагању, Ротердамској конвенцији о поступку давања сагласности на основу претходног обавештења за одређене опасне хемикалије и пестициде у међународној трговини, Конвенцији о праву непловидбених коришћења међународних водотока, као и у бројим регионалним и субрегионалним међународним уговорима.⁴⁹

4. НВО И МЕЂУНАРОДНОПРАВНИ СУБЈЕКТИВИТЕТ ДРЖАВЕ

Утицај НВО на право животне средине је чињеница које се не може порећи. НВО су окарактерисане од стране теоретичара као „омиљена деца међународног развоја“, која су постала „чврст део друштвеног и политичког живота у великом делу света да доводи у питање њихову сврху или дугочечност изгледа апсурдно.“⁵⁰

С друге стране, појава, утицај и деловање НВО на област права заштите животне средине (али и на друге гране права) може се посматрати као продор на територију која традиционално припада држави. Однос између државе и НВО као недржавних актера са одређеним утицајем је специфичан. Једна од творевина Вестфалског мировног споразума је данашњи систем међународног права чији су примарни учесници државе.⁵¹ Класично позитивистичко виђење међународног права почива на претпоставци да је међународни систем по својој суштини државоцентричан. Овакав став негира постојање и значај других актера осим државе. Политичка теорија и друге сродне дисциплине су напредније од доктрине међународног права када је реч о недржавним актерима јер не негирају постојање, сврху и значај недржавних актера. Конзервативни ставови међународноправне доктрине су разумљиви.

⁴⁹ Детаљније видети код: Драгољуб Тодић, „Недржавни актери и управљање заштитом животне средине“, *Недржавни актери у међународном праву* (ур. Михајло Вучић), Београд 2020, 134-144.

⁵⁰ Evan Schofer and Wesley Longhofer, “The Global Rise of Nongovernmental Organizations”, *The Nonprofit Sector* (eds. Walter W. Powell, Patricia Bromley) Stanford, California 2020, 603.

⁵¹ Потписивањем Вестфалског мировног споразума 1648. године окончан је Тридесетогодишњи рат у Европи. Његово највеће достигнуће је признавање права независности, што значи да се свака држава обавезује да поштује територијална права других држава и да се не меша у њихова унутрашња питања. Из Вестфалског споразума је настао савремени систем међународног права у коме су примарни учесници државе.

Почива на четири принципа: принципу суверенитета нација-држава и праву на самоопредељење; принципу правне једнакости међу нацијама-државама; принципу обавезујућих међународних уговора међу државама и принципу немешања једне државе у унутрашња питања друге државе. На творевинама Бестфалског мировног уговора почива савремени систем међународног права у коме су примарни учесници државе.

Признањем других актера осим државе, међународноправна доктрина би изгубила своју сврху и значај. Међутим, међународноправна доктрина не би смела негирати постојање недржавних актера, посебно имајући у виду да поједини недржавни актери, попут НВО, имају значајан утицај на развој одређених грана права.⁵²

Питање односа НВО и државе је питање међународноправног субјективитета. Држава има својство субјекта међународног права. Положај НВО није регулисан међународним правом, иако је кроз историју било неколико покушаја регулисања овог питања. Међутим, недостатак међународноправне регулативе донео је и одређену предност за НВО. Оне делују у свим областима у којима њихово деловање није експлицитно забрањено. У светлу савременог међународног права, НВО имају својство објекта међународног права. На примеру њиховог утицаја на област животне средине, уочљиво је да НВО имају значај већи од објекта. На овом месту је приметан раскорак између фактичке и правне реалности НВО. Консултантски статус у УН, утицај на закључење међународних уговора, политички значај, сарадња са државним институцијама, место које имају у одредбама међународних уговора су карактеристике које их одвајају од објекта међународног права и отварају питања у погледу неких елемената међународноправног субјективитета.

Занимљиво становиште о питању међународноправног субјективитета дао је Међународни суд правде 1949. године у саветодавном мишљењу у погледу накнаде штете претрпљене у служби Уједињених нација. Суд је истакао да „субјекти права у било ком правном систему нису нужно идентични по својој природи или у обиму права, а њихова природа зависи од потреба заједнице. Кроз историју, на развој међународног права утицали су захтеви међународног живота и прогресивно повећање колективних активности држава, што је довело до акција на међународном плану од стране одређених ентитета који нису државе.“⁵³ Овим је концепт међународноправног субјективитета дожео „свој готово „коперникански обрат“ у коме „правни субјективитет постаје питање фактицитета – детерминиран за свог појединог носитеља динамичношћу друштвених односа чији је он судионик.“⁵⁴

Поједини теоретичари сматрају да до 2025. године државе неће бити једини, а ни најзначајнији актери на међународној сцени, те да се међуна-

⁵² Михајло Вучић, „Уводна разматрања“, *Недржавни актери у међународном праву* (ур. Михајло Вучић), Београд 2020, 9.

⁵³ *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations, Advisory Opinion*, [1949] ICJ Rep 174, Саветодавно мишљење Међународног суда правде о накнади штете претрпљене у служби Уједињених нација [1949].

⁵⁴ Davorin Lapaš, *Međuregionalne organizacije – suvremeni sudionici međunarodnopravnih odnosa ili novi subjekti međunarodnog prava: Ima li razlike?*, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 2/2016, 414.

родни систем мора трансформисати и прилагодити тој реалности. Постојање великог броја актера може довести до два сценарија. Један сценарио може бити јачање међународног система, а други фрагментација међународног система и подривање међународне сарадње и институција глобалног управљања.⁵⁵

У контексту односа државе и НВО треба се осврнути и на питање односа субјекта међународног права и субјекта међународних односа. Субјект међународних односа је сваки субјект који има способност деловања на међународном плану. Ова категорија је широка и обухвата све субјекте који имају утицај на стварање и изражавање својих позиција на нивоу међународне политике. Ово значи да сви субјекти међународног права могу да буду субјекти међународних односа, док сви субјекти међународних односа не могу бити субјекти међународног права. Посматрано кроз ову призму, НВО имају међународни утицај на право животне средине и на друге гране права и могу креирати многобројне промене у овом погледу, али без својства субјекта међународног права.⁵⁶

Неколико чињеница се могу окарактерисати као препрека за конкретније позиционирање НВО у међународном праву. Једна од њих је већ поминуто одсуство општеприхваћене дефиниције и норми међународног права које регулишу њихов положај. Друга чињеница је питање њиховог финансирања, али и мотива деловања и карактера. Да ли су НВО независни актери, удружења грађана окупљена око заједничког циља (у овом случају развоја права заштите животне средине) или иза њих стоји нека влада или неки други актер? Ово питање отвара дилему у погледу неутралности НВО и њихове могуће зависности од извора финансирања. Из овог разлога, према НВО постоји отпор у бившим комунистичким државама, као и у једном делу држава Југа.

НВО имају капацитете, знања и могућности да скрену пажњу јавности на одређена питања животне средине. Имају и моћ да спрече ратификацију одређених међународних уговора, те да јасним и разумљивим језиком представе проблематику права животне средине. У међународним уговорима препознате су као субјекти чије је учешће у одређеним активностима могуће. Чини се и да ће њихова улога тек добијати на значају у будућим климатским парницама и да је успех случаја Ургенда први корак на том путу. Теоретичари сматрају да у активностима које се односе на управљање у области животне средине њихова улога није прецизно дефинисана, за разлику од

⁵⁵ Janne E. Nijman, "Non-state actors and the international rule of law: revisiting the 'realist theory' of international legal personality", *Non-state actor dynamics in international law: from law-takers to lawmakers* (eds. Math Noortmann and Cedric Ryngaert), London and New York 2010, 93.

⁵⁶ Жељко Петровић, „Међународни субјективитет у условима глобализације“, *Зборник радова са међународне научне конференције Медији и економија*, Бања Лука 2021, 207.

улоге међународних владиних актера који имају конкретније дефинисана права и обавезе. Њихова функција је често повезана са одредбама општег типа и постоји могућност да буду консултовани од стране органа и тела која су формирана међународним уговорима. Велики број међународних уговора предвиђа и посматрачко својство за НВО, под одређеним условима. Оваква ситуација „ствара основу да би се могло говорити о извесној правној институционализацији учешћа „невладиних актера” у активностима које се тичу животне средине (унутар држава страна уговорница, али и у делу који се односи на активности које имају међународни карактер).“⁵⁷

ЗАКЉУЧАК

Присуство невладиних организација у области права заштите животне средине је интересантна појава. Успон НВО у оквиру ове гране права отворио је питање могућег слабљења улоге државе као субјекта међународног права. За разлику од држава, НВО немају ни територију, ни суверенитет. За разлику од мултинационалних компанија, немају економску моћ. НВО карактерише утицај на развој међународног права, укључујући и право заштите животне средине. У овој области, њихова улога се не треба сматрати за неку врсту конкурента држави. Имајући у виду важност и комплексност многих питања из области животне средине, улога НВО може бити корисна за државу. НВО имају одговарајућа знања и капацитете да јавности скрену пажњу на важна питања. Имају и одговарајуће механизме да покрену утицајне медијске кампање. Велики број међународних уговора предвиђа учешће невладиног сектора и одређене облике сарадње са НВО. Поједини уговори, попут Архуске конвенције, без икакве сумње признају њихову важност у области права животне средине и постављају их у први план.

У области заштите животне средине НВО пружају нову перспективу, која може бити шири у односу на перспективу државе. По одређеним питањима, њихови ставови могу бити вишеслојнији у односу на ставове државе. Њихова улога у овом случају треба бити корективна и допуњујућа. Сарадња са невладиним сектором држави обезбеђује и већи степен транспарентности.

Улога НВО у области заштите животне средине се у извесној мери може посматрати и као потреба за трансформацијом савременог система међународног права. Држава јесте најважнији субјект међународног права, али активно учешће недржавних актера, потпомогнутим процесом глобализације, може указивати на потребу флексибилније улоге државе, као и на потребу развијања ефикасних механизма сарадње између државе и НВО.

⁵⁷ Д. Тодић, 145.

Може се очекивати да ће НВО у наредном периоду наставити да утичу не само на државе, него и на међународне организације и светско јавно мњење. То подразумева лобирање за усвајање нових норми међународног права, укључујући и право заштите животне средине, као и њихово будуће ангажовање у погледу климатских парница. Државе би требале искористити најбоље из улоге и постојања НВО, те у области права животне средине заједничким снагама наставити развој и међународноправну регулацију ове гране права.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

- Алавук Маријана, „Остваривање људских права у оквиру примене Архуске конвенције у Републици Србији“, *Архуска конвенција у праву и пракси Републике Србије* (ур. Славко Богдановић), Нови Сад 2012, 27-44.
- Brown Weiss Edith, *Establishing Norms in a Kaleidoscopic World*, The Hague 2020.
- Bohman Brita, *Legal Design for Social-Ecological Resilience*, Cambridge 2021.
- Vu Hong Tien, Matthew Blomberg et al., „Social Media and Environmental Activism: Framing Climate Change on Facebook by Global NGOs“, *Science Communication* 1/2021, 91-115.
- Вучић Михајло, „Уводна разматрања“, *Недржавни актиери у међународном праву* (ур. Михајло Вучић), Београд 2020, 7-32.
- Giorgetti Chiara, “The Role of Nongovernmental Organizations in the Climate Change Negotiations”, *Colorado Journal of International Environmental Law and Policy* 1/1998, 115-137.
- Горданић Јелица, „Положај невладиних организација у међународном праву“, *Недржавни актиери у међународном праву* (ур. Михајло Вучић), Београд 2020, 193-223.
- Danthinne, Audrey et al., “Justifying a presumed standing for environmental NGOs: A legal assessment of Article 9(3) of the Aarhus Convention”, *Review of European, Comparative & International Environmental Law*, 3/2022, 411-420.
- Јарић Иван, „Доступност информација о животној средини- с посебним освртом на активну доступност и развој информационих система“, *Архуска конвенција у праву и пракси Републике Србије* (ур. Славко Богдановић), Нови Сад 2012, 45-65.
- Конвенција УН о борби против дезертификације у земљама са тешком сушом и/или дезертификацијом, посебно у Африци (United Nations Convention to combat desertification in those countries experiencing serious drought and/or desertification, Particularly in Africa), усвојена 14 октобра 1994. године, ступила на снагу 26. децембра 1996. Република Србија је чланица ове конвенције („Службени гласник Републике Србије“, бр.102/07).
- Lapaš Davorin, Медрегионалне организације – савремени судионици међународноправних односа или нови субјекти међународног права: Има ли разлике?, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 2/2016., 413-438.
- Meguro Maiko, “State of the Netherlands v. Urgenda Foundation”, *American Journal of International Law*, 4/2020, 729-735.

- Nasiritousi Naghmeh, "NGOs and the environment", *Routledge Handbook of NGOs and International Relations* (ed Thomas Davies), London 2019, 329-342.
- Nijman Janne E., "Non-state actors and the international rule of law: revisiting the 'realist theory' of international legal personality", *Non-state actor dynamics in international law: from law-takers to lawmakers* (eds. Math Noortmann and Cedric Ryngaert), London and New York 2010, 91-124, 93.
- Оквирна конвенција Уједињених нација о промени климе (United Nations Framework Convention on Climate Change- UNFCCC), усвојена 9. маја 1992, ступила на снагу 21. марта 1994. U.N.T.S. Република Србија је чланица ове конвенције (Службени лист СРЈ – Међународни уговори бр. 2/97).
- O'Neill Kate, "Architects, agitators, and entrepreneurs: international and nongovernmental organizations in global environmental politics", *The Global Environment: Institutions, Law, and Policy* (eds Regina S. Axelrod, S. Van Deveer), Washington DC 2014, 26-52.
- Париски споразум о климатским променама (Paris Agreement to the United Nations Framework Convention on Climate Change), усвојен 12. децембра 2015. године, ступио на снагу 4. новембра 2016. године. Србија је ратификовала Париски споразум 29. маја 2017. године (Службени гласник РС, бр. 4/2017).
- Петровић Жељко, „Међународни субјективитет у условима глобализације“, *Зборник радова са међународне научне конференције Медији и економија*, Бања Лука 2021, 205-213.
- Протокол из Кјота уз Оквирну конвенцију Уједињених нација о промени климе (*The Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change*), усвојен 11. децембра 1997, ступио на снагу 16. фебруара 2005. 2303 U.N.T.S. 162. Република Србија је прихватила протокол 24. септембра 2007. године.
- Raustiala Kal, "States, NGOs, and International Environmental Institutions", *International Studies Quarterly* 41, 1997, 719-740.
- Rietig Katharina, „The Power of Strategy: Environmental NGO Influence in International Climate Negotiations“, *Global Governance*, 22 2016, 269-288.
- Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations, Advisory Opinion, [1949] ICJ Rep 174, Саветодавно мишљење Међународног суда правде о накнади штете претрпљене у служби Уједињених нација [1949].
- Schofer Evan, Longhofer Wesley, "The Global Rise of Nongovernmental Organizations", *The Nonprofit Sector* (eds. Walter W. Powell, Patricia Bromley) Stanford, California 2020, 603-617.
- Стокхолмска конвенција о дуготрајним органским загађујућим супстанцама (Stockholm Convention on persistent organic pollutants), усвојена 22. маја 2001. године, ступила на снагу 17. маја 2004. 2256 U.N.T.S. 119. Република Србија је чланица ове конвенције („Службени гласник Републике Србије“, бр. 42/09).
- Tarlock Dan, „The Role of Non-Governmental Organizations in the Development of International Environmental Law“, *Chicago-Kent Law Review*, 1/1992, 61-76.
- Taylor Prue, *An Ecological Approach to International Law: Responding to the Challenges of climate change*, London 1998.
- Тинтор Љубомир, „Значај случаја Ургенда за развој климатских парница на подручју Европе“, *Сирани њравни живој*, 2/2021, 249-265.

- Тодић Драгољуб, „Недржавни актери и управљање заштитом животне средине“, *Недржавни актери у међународном праву* (ур. Михајло Вучић), Београд 2020, 120-151.
- United Nations General Assembly, Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. A/42/427, Генерална скупштина Уједињених нација, Извештај Светске комисије за животну средину и развој из 1987. године “Наша заједничка будућност”.
- United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992 Agenda 21. Доступно на: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>.
- Charnovitz Steve, „Nongovernmental Organizations and international Law“, *The American Journal of International Law*, 2/2006, 348-372.
- Clap Jennifer, *Toxic Exports: The Transfer of Hazardous Wastes from Rich to Poor Countries*, New York 2010.
- Willetts Peter, “*What is a Non-Governmental Organization?*”, Output from the Research Project on Civil Society Networks in Global Governance, City University London, 2003. Accessed from <http://www.staff.city.ac.uk/p.willetts/CS-NTWKS/NGO-ART.HTM>.
- Yamin Farhana, “NGOs and International Environmental Law: A Critical Evaluation of their Roles and Responsibilities”, *Review of European, Comparative & International Environmental Law* 2/2002, 149-162.
- Yamin Farhana, Joanna Depledge, “*The International Climate Change Regime – A Guide to Rules, Institutions and Procedures*”, Cambridge 2004.

Jelica B. Gordanić
Institute of International Politics and Economics
jelica@diplomacy.bg.ac.rs
ORCID ID: 0000-0001-8364-7405

The Influence of Non-Governmental Organizations on the Environmental Law – Consequences on the International Legal Personality of the State

Abstract: *Non-governmental organizations have achieved significant success in the development of international environmental law during the last decades. Their activities such as lobbying, attracting public attention and media campaigns have contributed the development of certain environmental issues. International and regional agreements provide various forms of participation and cooperation with NGOs. The author considers whether the growing influence of NGOs in the development of environmental law has consequences for the state as a subject of international law. Through their activities, NGOs had acquired certain elements of international legal personality and had entered the domain which traditionally belongs to the state. This phenomenon raises the question of the potential transformation of the concept of the international legal personality, as well as the readiness of international law for flexibility regarding this issue. The author concludes that, despite the growing importance of NGOs in the development of environmental law, the concept of international law is not ready for transformation. In overcoming this problem, states should make the best by using the role and existence of NGOs, and, in the area of environmental law, with joint efforts, continue the development of this branch of law.*

Keywords: *non-governmental organizations (NGOs), international law, environment law, state, international legal personality, non-state actor.*

Датум пријема рада: 17.03.2023.

Датум достављања коначне верзије рада: 10.04.2023.

Датум прихватања рада: 11.04.2023.